

ENERJEOPOLİTİK MÜDAHALELER VE AFRİKA'DAKİ İÇ SAVAŞLAR: NİJERYA, ANGOLA VE SUDAN ÖRNEKLERİ¹

Okt. Mürsel BAYRAM²

Öz

Bu çalışmada enerji kaynakları ile iç savaşların ilişkisine dair teorik bir perspektif sunulmakta ve Afrika'da uluslararası enerjeopolitik rekabetten etkilenen örnek iç savaşlar incelenmektedir. İç savaş-enerjeopolitik müdahale ilişkisi, dönemsel olarak üç rekabet kalıbı içerisinde açıklanabilir: Birincisi, dekolonizasyon döneminde Afrika üzerindeki nüfuzlarını devam ettirmeye çalışan İngiltere ile Fransa arasındaki rekabet; ikincisi, Soğuk Savaş atmosferinde küresel nüfuz sahalarını genişletmeye çalışan Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki rekabet; üçüncüsü ise Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika Birleşik Devletleri ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlayan rekabettir. Büyük Güçler'in enerji kaynakları bakımından zengin olan bölgelerdeki iç savaşlara müdahil olması, hem kendi enerji arz güvenliklerini sağlama hem de rakip güçlerin hayat damarlarını tıkama stratejisi bağlamında değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Enerjeopolitik, İç Savaş, Nijerya, Angola, Sudan

Energeopolitical Interventions and Civil Wars in Africa: The Cases of Nigeria, Angola and Sudan

Abstract

This paper presents a theoretical perspective to explain the relationship between energy resources and civil wars in Africa as a battleground for the international energy geopolitical competition. It is possible to analyse the mentioned relationship cyclically through three patterns of competition. The first pattern of competition, as exemplified with the case of Biafra, occurred between Britain and France in an effort to maintain their waning influence in Africa following the decolonisation. The second pattern of competition was fought between the USA and the USSR striving to expand their zones of influence in the Cold War era. We illustrated that in the case of Angola. The last scramble for Africa is staged, as seen in Sudan, between the USA and the People's Republic of China, which deepens day by day with the latter's irrepressible rise. The reason why Great Powers are a party to civil wars in resource-rich regions can be understood in the context of a grand strategy aiming at securing their own energy supplies while occluding their present or possible rivals' veins of life.

Keywords: Energeopolitics, Civil Wars, Nigeria, Angola, Sudan

1 Bu makale, Darfur Sorunu'nun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü (Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir, 2013) adlı Yüksek Lisans Tezinden istifade edilerek yazılmıştır.

2 Ahi Evran Üniversitesi, Rektörlük; Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı. mursalbayram@gmail.com

Giriş

Tarihin ilk devirlerinden itibaren insanlık, basit enerji döngüsünün başlangıcını teşkil eden ısı ve ışık faktörlerine ihtiyaç duymuştur. Üçüncü faktör olarak hareket enerjisinin ortaya çıkmasıyla birlikte enerji, giderek insanlığın hem temel ihtiyaçlarını hem de konforunu tayin eden bir unsur haline gelmiştir (Demir, 2010: 15). Bu anlamda modern medeniyetin adeta oksijeni olan enerji, mevcut uluslararası düzenin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Kömür ve buhar çağı Britanya İmparatorluğu'nu yükseltirken petrol çağına geçişle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin yıldızı parlamıştır (Kaplan, 2014).

Enerji jeopolitiği; enerji arzı, talebi ve nakliyle ilgili tüm coğrafi unsurları içerir. Millî güvenliğin bir parçası olan enerji güvenliği, bu unsurların tamamının dikkate alınmasını gerektirir. Zira enerji ihtiyacını güvence altına almak isteyen devletler, yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına tutarlı fiyatlarla, istikrarlı bir kaynaktan, fiilî olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla ve adil dağılım çerçevesinde erişebilmeyi amaçlarlar (Sevim, 2012: 4380). Enerji kaynakları, bu öneminden ötürü savaş ve çatışmalarda rol oynayan birim düzeyindeki değişkenlerden birini oluşturmaktadır. Dünya üzerindeki iç savaşlar incelendiğinde bunların daha çok kaynak yönünden zengin bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, lokal sosyopolitik ve ekonomik dinamikler kadar enerjeopolitik dış müdahaleler ile de irtibatlıdır.

Enerji jeopolitiğinin küresel rekabete yansımaları incelendiğinde, tarihsel olarak üç temel rekabet kalıbının oluştuğu söylenebilir: Birincisi kolonyalist İngiliz-Fransız rekabeti, ikincisi Soğuk Savaş bloklaşması, üçüncüsü günümüzün belirginleşen özelliği olan Çin-Amerikan rekabeti. Makalede, enerji kaynakları ile iç savaşların ilişkisi analiz edildikten sonra bu üç dönemin enerji rekabetiyle ilgili özellikleri Afrika'daki üç iç savaş (Angola, Nijerya, Sudan) üzerinden örneklenmiştir.

1. Enerjeopolitik Rekabet ve İç Savaşlar

Enerji kaynakları üzerinden yürütülen rekabetin biri mikro (yerel), diğeri makro (küresel) olmak üzere iki boyutu vardır. Mikro düzeyde gerçekleştirilen analizlere göre, kaynak bakımından zengin olan bir ulusun iç savaş yaşama riski, sınırlı kaynakları olan bir ulusun iç savaş yaşama riskinden daha yüksektir (Collier, 2003; Collier ve Hoffer, 1998). Enerji kaynakları hem çatışmaları tetiklemekte hem de yaşanan çatışmaların süresini ve ölüm bilançosunu olumsuz etkilemektedir. Özellikle petrol kaynaklarının yer aldığı bölgelerde çatışmaların süresinin daha uzun olduğu tespit edilmiştir (Buhaug, 2009). Petrolle çatışma bölgesi aynı olduğunda ölüm oranı daha fazla, petrol çatışma bölgesinin dışında ise ölüm oranı daha az olmaktadır (Lujala, 2008: 50-71).

Düşük milli gelir düzeyine sahip olan ülkelerde, doğal kaynakların bolluğu durumunda onları kontrol etme hırsı; kaynakların kıt olması yahut elde edilen gelirin eşit dağılmaması durumunda ise baş gösteren şikâyetler, bir iç savaşı başlatma veya sür-

dürme gerekçesi olabilmektedir. Ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut üretim faktörlerinin diğer üretim alanlarından çekilip yeni kaynağa yönelmesi sonucunda toplam üretimin azalması³ da dolaylı olarak ekonomik şikâyetlere yol açmakta; doğal kaynağın çıkarıldığı, üretildiği veya işlendiği bölgelerin zenginlikten pay alamadığı yönündeki mahrumiyet algısını pekiştirmektedir (Humphreys, 2005). Bilhassa bir etnik grubun yoğun olarak yaşadığı bölgede bulunan doğal kaynakların merkezî hükümet tarafından “gasp edildiği” ve bölgedeki etnik çoğunluğun refahı için kullanılmadığı düşüncesi, ayrılıkçı bir harekete gerekçe sunabilmektedir.

Ancak enerji kaynaklarıyla bağlantılı etnik çatışmaları sadece “hırs” ve “şikâyet” faktörleriyle açıklamak mümkün değildir. Etnik olarak farklılaşmış bütün toplumlarda “safkan” bir siyasî varlık oluşturma hayali kuran milliyetçi gruplar çıkabilir. Kaynakların keşfiyle birlikte bu milliyetçi hareketlerin şiddete başvuran ayrılıkçı bir harekete dönüşme potansiyelinin arttığı doğrudur. Bu tür ayrılıkçı hareketler, savunuculuğunu üstlendiği etnik grubun yaşadığı sıkıntılara, bölgenin ihmal edildiğine veya gelir dağılımından eşit pay alamadıklarına vurgu yapan bir söylemle meşruiyet kazanmaya çalışırlar. Fakat etnik grupların taleplerini ve eylemlerini meşrulaştırmanın temelinde güç ve çıkar mücadelesi yatmaktadır (Lecours, 2000: 107-108). Diğer bir deyişle, kaynak gelirlerinden eşit pay alma gibi söylemler, kimlik politikalarının meşrulaştırılmasına yönelik demagojik birer araç olabilmektedir.

Gurr'un (1997) da belirttiği gibi, etnopolitik ayaklanmalar en çok güçlü bir *kimliğe* sahip gruplarda ortaya çıkar; siyasî, ekonomik ve kültürel şikâyetler etnik grubun örgütlenmesi açısından teşvik edici unsurları oluşturur; bu unsurları kullanabilen etkili bir liderlik, grubun *mobilizasyon* kapasitesini artırır; dış faktörler ise grubun devlete karşı mobilize olma *fırsatlarını* belirler. Zira dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren isyancı örgütlerin çok azı egemen bir hükümetin silahlı kuvvetlerine meydan okuyabilecek büyüklüğe erişebilmektedir. Kimi örgütlerin başarılı, kimilerinin başarısız olması, giriştikleri savaşı finanse edebilecek dış desteğe ve kaynaklara sahip olup olmamalarına bağlıdır.

Enerjeopolitik rekabetin makro düzeydeki karşılığı olan küresel ekonomi-politik rekabet ise temelde kapitalizmin doğasından kaynaklanmaktadır. Kapitalist devletler (ki dünya üzerindeki devletlerin hemen hemen tamamı böyledir), ortaya çıkan zenginlik fazlasını refah artırıcı tedbirlerle ülke içinde yeniden taksim etmek yerine ülke dışında kâr elde edecek şekilde yeniden yatırıma dönüştürmeyi tercih ederler (Hobson, 2005). Bu da doğal olarak nüfus bölgelerini genişletmelerine bağlıdır. Söz konusu genişleme, rakip ülkelerin zararına olacağı için uluslararası çatışma ve müdahaleler kaçınılmaz hale gelmektedir. Neticede “hammadde kaynakları umuduyla henüz paylaşılmamış dünya köşelerinin ya da paylaşılmış olup da yeniden paylaşılması söz konusu olan toprakların bölüşülmesi” gündeme gelmektedir. (Lenin, 2003: 85). Bilindiği gibi kolonyalist yayılmanın ana saiklerinden birisi bu bölüşüm mücadelesidir.

3 Bu durum, ilk olarak 1960'lı yıllarda Hollanda'da doğal gaz bulunması sonucunda gözlemlendiği için Hollanda Hastalığı adıyla bilinmektedir.

Kolonyalist dönemde enerji kaynakları, doğrudan müdahalelerle kontrol edilmeye çalışılmıştır. Örneğin, 19. yüzyılın sonlarında Güney Afrika'da yeni kurulmuş olan Boer cumhuriyetlerinde altın ve elmasın keşfiyle birlikte bir yandan İngiltere tarafından ilhak edilmeye karşı güçlü bir direniş ortaya çıkarken diğer taraftan İngiliz maden arayıcıları bölgeye akın etmişlerdir. Boer otoriteleri bu İngiliz *uitlander*lara siyasî haklar vermeyi reddedince De Beers Madencilik Şirketi'nin kurucusu Cecil Rhodes ve diğer İngiliz müteşebbisler, Boer Savaşı'nda yer almak üzere İngiliz yerleşimcileri silahlandırmıştır (Pakenham, 1997). Bir başka örnek olan Belçika'nın yönetimindeki Kongo'da ise bağımsızlık mücadelesi baş gösterdiğinde Katanga vilayetindeki bakır madenleri üzerindeki kontrolünü güvence altına almak isteyen Belçika, Moise Tshombe'nin öncülük ettiği ayrılıkçı hareketi desteklemiştir (Ballancie ve La Grange, 1999). Paralel bir örnek de Fransa'nın Sahra politikasıdır. Cezayir'deki bağımsızlık mücadelesi nedeniyle çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören Fransız Hükümeti, kaynak yönünden zengin olan Sahra'nın güney bölgesinde *Organisation Commune des Regions Sahariennes* adında kurumsal bir ayrılıkçı hareket organize etmiş ve bugünkü Moritanya ile Mali'nin bir kısmı da dâhil olmak üzere bu bölgeyi doğrudan Paris'in kontrolüne tabi kılmıştır (Aissaoui, 2001: 47-49). Buradan hareketle, kolonyalist dönemi Nijerya, Soğuk Savaş dönemini Angola, Soğuk Savaş sonrası dönemi de Sudan üzerinden örnekleyerek uluslararası enerjipolitik müdahalelerin doğasını analiz etmek mümkündür.

1.1. İngiliz-Fransız Rekabeti Örneği: Nijerya İç Savaşı

Nijerya iç savaşı, kolonyalist İngiliz-Fransız rekabetini örnekleyen bir vakadır. 1960 yılında İngiltere'den bağımsızlığını elde eden Nijerya'da bağımsızlık sonrasında etnik ve dinî farklılıklar⁴ keskinleşmiş ve çoğu zaman askerî darbelerle neticelenen bir dizi ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu kaotik ortamda, Doğu Nijerya Valisi olarak görev yapmakta olan Albay Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu, 30 Mayıs 1967'de Biafra'nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Biafra'nın egemenliğini kabul etmeyen Yakubu Gowon yönetimindeki Nijerya Hükümeti, bölgeye asker sevk etmiş; Biafra'nın karşılık vermesiyle Nijerya İç Savaşı başlamıştır. (Clergerie, 1994; Uzokwe, 2003: xiv).

Dünyanın altıncı büyük petrol ihracatçısı olan Nijerya'da petrolün büyük kısmı Biafra bölgesinde yer almaktaydı. Buradaki petrolü İngiliz-Felemenk konsorsiyumu Shell/BP çıkarıp işlemekteydi. Bölgede bağımsızlık ilan edildikten sonra Ojukwu, şirketin imtiyaz ücretlerini bundan böyle Nijerya hükümetine değil Biafra'ya ödemesini talep etmiş; Shell/BP de borcunun geri kalanını bilahare ödemek kaydıyla 250 bin sterlinlik sembolik bir ödeme yapmayı kabul etmiştir (Leapman, 1998). Ojukwu'nun petrol sahaları üzerinde de facto kontrol sahibi olduğu gerçeğinden hareketle İngiltere, şirketin bu kararını desteklemiştir. Ancak Nijerya Hükümeti'nin Biafra'yı ablu-

4 Nijerya'da 250'den fazla farklı diyalekt konuşan çok sayıda etnik grup yaşamaktadır. Kuzeydeki Fulani/Hevsalar, batıdaki Yorubalar ve doğudaki Igbolar nüfusun yüzde 68'ini teşkil etmektedir. Nüfusun yüzde yaklaşık 55'i Müslüman, yüzde 35'i Hristiyan'dır. Müslüman nüfus ülkenin kuzeyinde, Hristiyan nüfus ise güneyde yoğunlaşmıştır.

kaya olarak petrol ihracatının önünü kesmesi, zaten bir ekonomik krizle boğuşmakta olan ve petrolünün yüzde 10'unu Nijerya'dan temin eden İngiltere'yi harekete geçirmiştir. İngiltere Hükümeti'nin bu bağlamda birincil hedefi ablukanın kaldırılmasını sağlamak olmuştur. Nijerya Devlet Başkanı Gowon'un İngiltere'den silah talep etmesi, İngilizler için bir fırsat sunmuştur. Devlet Bakanı George Thomas, Gowon'un petrol arzı konusunda yardımcı olması halinde istediği silahları temin etmek üzere Lagos'a yollanmıştır. Biafralıların Orta-Batı Nijerya'yı ve Benin'i işgal ederek askeri başarı göstermesi, İngiltere Hükümeti'ni meseleyi yeniden düşünmeye itmişse de yine Nijerya hükümetine silah tedarikine devam edilmesi kararlaştırılmış ve düşünüldüğü üzere mücadelenin Biafra aleyhine geliştiği görülünce bu tedarik artırılmıştır (Birch ve St. George, 1968: 31; Stremmlau, 1977; Uwechue, 2004: 85; Childs, 2006: 119).

İngiltere alenen Nijerya Hükümeti'ni desteklerken Fransa da Gabon, Kamerun ve Fildişi Sahili (Kotdivuar) üzerinden Biafra'ya silah sevkiyatı yapmıştır. Zira büyüklüğü ve potansiyeli ile Batı Afrika'daki Frankofon devletleri gölgede bırakan Anglofon Nijerya'nın parçalanması Fransa'nın çıkarına olabilirdi. Ayrıca Biafra'da ilan edilen devletin başarılı olması durumunda Fransa, bölgedeki petrolden daha fazla pay alabilirdi. Enerjeopolitik çıkarları doğrultusunda Biafra'nın self-determinasyon hakkını destekleyen ve bu konuda Avrupa'da ciddi bir propaganda faaliyeti yürüten Fransa, Biafra'yı uzun süredir insanî dram yaşayan, "özgürlük ve soykırım arasında kalmış bir ulus" olarak takdim etmiştir. Söz konusu propaganda hem İngiltere halkı nezdinde taraftar bulmuş, hem de siyasî düzeyde İngiliz İşçi Partisi tarafından desteklenmiştir. Fakat İngiltere Hükümeti'nin desteğiyle iç savaşın Nijerya lehine geliştiği anlaşılınca Fransa da yavaş yavaş Biafra'dan dezangaje olmuştur (Arbatov, 1986: 34; Bach, 1980; Childs, 2006; Fountain, 2000; Hyacin, 2008).

Sonuç olarak, Biafra'da ayrılıkçı bir hareketin ortaya çıkması, bu hareketin merkezî hükümet tarafından bastırılması ve dış destek sırasında güdülen politikalarda büyük ölçüde bölgedeki petrol rezervleri rol oynamıştır. Dönemin siyasî güç konfigürasyonu dikkate alındığında, Biafra krizinin İngiltere'nin enerjeopolitik çıkarları doğrultusunda üç yıl gibi kısa bir süre zarfında sonuçlandığı görülmektedir. Ancak bölgedeki ayrılıkçı eğilim sona ermiş değildir. Halen *Movement for the Actualization of the Sovereign State of Biafra* (MASSOB) adıyla Biafra'nın bağımsızlığı için çalışan bir hareket mevcuttur.

1.2. Soğuk Savaş Bloklama Örneği: Angola İç Savaşı

İngiltere ve Fransa, kolonizatör güç olarak 1960'lı yıllarda Afrika kıtasından çekilirken Portekiz, kolonyalizmini bir müddet daha sürdürmek istemiş ancak kolonilerinde sürdürülen savaşlar Portekiz bütçesinin yüzde 43'ünden fazlasına tekabül etmeye başlayınca bu külfetten kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu doğrultuda Angola, 1975 yılında Portekiz'den bağımsızlığını ilan etmiştir.

Angola'da Portekiz sömürge yönetimine tepki olarak doğan hareketler, bağımsızlıktan sonra birlikte mücadele vermek yerine kendi aralarında üstünlük mücadelesine gi-

rişmişlerdir. Bu mücadele, hemen hemen bütün Soğuk Savaş aktörlerini cezbeden kanlı bir iç savaşa evrilmiştir. İç savaşın iki ana yerel aktörü vardır: *Movimento Popular de Libertação de Angola* (MPLA) ve *União Nacional para a Independência Total de Angola* (UNITA). Marksist MPLA örgütü, Sovyetler Birliği, Küba, Yugoslavya ve Doğu Almanya hükümetleri tarafından desteklenirken Batı yanlısı UNITA örgütü de Amerika Birleşik Devletleri, İsrail, Fransa, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Mısır hükümetlerinin vekil savaşçısı olarak varlık göstermiştir (Bayram, 2016a).

Angola'da çatışan örgütler ve çatışmalara müdahil olan devletler kendi jeopolitik gündemlerine göre hareket ederken buradaki iç savaş, zamanla kendi ekonomisini oluşturmuştur. Alüvyal elmas üretimini kontrol eden UNITA'nın uluslararası yaptırımlara rağmen, Executi-ve Outcomes ve De Beers gibi şirketler vasıtasıyla, çoğunluğu elmas satışından olmak üzere toplam 4 milyar dolara yakın gelir elde ettiği anlaşılmıştır (Bayram, 2016a: 365-383).

1986'da Beyaz Saray'da UNITA lideri Jonas Savimbi ile görüşen dönemin ABD Başkanı Ronald Reagan, Savimbi'nin çabalarını desteklediğini ve UNITA'nın "dünyayı heyecanlandıracak bir zafer" kazanacağına inandığını belirtmiştir (Aaronovitch, 2004). ABD bu şekilde alenen UNITA'yı desteklerken MPLA da Sovyetler Birliği ve Küba'dan daha fazla askerî destek talep etmiştir. Bu noktada ülkedeki enerji kaynakları, Batı ve Doğu blokları arasında yürütüldüğü düşünülen iç savaşın paradoksal yönlerini ortaya çıkarmıştır. Marksist MPLA rejiminin ayakta kalması ve iç savaşın finanse edilebilmesi petrol gelirlerine bağlı olduğu için MPLA, Amerikan şirketlerinin işlettiği petrol kuyularını ve rafinerilerini korumak durumunda kalmıştır (James, 1992; Le Billon, 2001: 55-56).

UNITA'nın petrol zengini Cabinda'yı ele geçirip buradaki petrol üretimini durdurma veya sekteye uğratma ihtimali, ABD'nin politikalarını değiştirmesine neden olmuştur. UNITA aleyhine değişen uluslararası politikaların ilk belirtisi olarak ABD yönetimi 19 Mayıs 1993'te MPLA hükümetini tanımış ve Amerikan şirketlerinin MPLA'ya askerî teçhizat satmasına izin vermiştir. ABD'yi müteakiben İngiltere de Ağustos ayında MPLA'ya yönelik silah ambargosunu kaldırmıştır (Copson, 1994: 124). Ayrıca UNITA'ya silah ve petrol mamulü satışının yasaklanması için 15 Eylül 1993 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde alınan 864 sayılı karar ile geniş çaplı uluslararası yaptırımlar yürürlüğe konmuştur. Akabinde 12865 sayılı Amerikan başkanlık kararnamesi ile UNITA'nın "Amerikan dış politika hedeflerine tehdit" oluşturduğu belirtilmiştir (Roberts, 2003: 224). Ağustos 1993'e kadar Angola'nın yaklaşık üçte ikisini kontrol altına alan UNITA, ABD'nin politikasını değiştirmesiyle birlikte kısa sürede eski pozisyonuna geriletilmiştir. Nihayet ABD ve İsrail'in uydu fotoğrafı desteğiyle Angola ordusu, 22 Şubat 2002'de UNITA lideri Savimbi'yi öldürmüştü ve böylece iç savaşın sona erme süreci hızlanmıştır.

27 yıl süren Angola iç savaşında enerji kaynakları geri planda kalan bir faktör gibi görünse de Soğuk Savaş aktörlerinin politikalarını etkilemiştir. UNITA'nın ABD açısından kullanışsız hale gelme süreci, örgütün Amerikan petrol şirketlerinin çıkarlarını tehdit etmesiyle başlamıştır. Pragmatik hareket ederek ABD'nin enerjeopolitik çıkarlarını koruyan Marksist MPLA rejimi ise iç savaşı kendi lehine sonuçlandırmayı başarmıştır.

1.3. Çin-Amerikan Rekabeti Örneği: Sudan İç Savaşı

Soğuk Savaş sonrası dönemde enerjipolitik rekabet, doğrudan doğruya belli toprakların kontrolü şeklinde değil, buraların doğal ve beşerî kaynaklarının Büyük Güçlerin çıkarlarına hizmet eder hâle getirilmesi biçiminde tezahür etmiştir. ABD'nin Orta Doğu'nun petrol rezervlerini kontrol etme ve Çin'den başlayıp Avrupa'ya kadar rakip güçlerin hayat damarlarını tıkama hamlesi de bu neo-empyralist strateji bağlamında değerlendirilebilir. (Kozanoğlu, 2006: 99). ABD, askerî gücünü kullanarak ekonomik çıkarlarını küresel çapta egemen kılmak için Irak'a müdahale etmiş ve bu yolla hegemonyasını pekiştirmiştir. ABD'nin Irak'a petrol için müdahale ettiğini ve buradaki petrolü sadece kendisi için istediğini düşünmek olayı fazla basite indirgemek anlamına gelir. Zira ABD, bütün büyük Batılı güçler arasında Orta Doğu petrolerine en az bağımlı olan ülkedir. Orta Doğu petrolerine asıl bağımlı olan ülkeler Çin, Hindistan, Japonya ve Avrupa ülkeleridir (Callinicos, 2011). O halde ABD'nin asıl amacı, dünyanın en zengin petrol bölgelerini ele geçirip petrolü rakiplerine karşı koz olarak kullanmaktır. Dünyanın temel enerji arz ve ulaşım coğrafyaları üzerinde askerî üsler kurarak Çin, Rusya, Hindistan gibi dünya siyasetinde söz sahibi olma potansiyeli taşıyan ülkelere karşı “önleyici savaşlar” ihdas eden ABD, böylelikle stratejik rakiplerinin petrole ulaşmak için kendisine bağımlı kalmasını sağlamaktadır (Amin, 2004: 87; Pala, 2007: 2008).

Enerji jeopolitiğinde ABD'nin konumunu etkileyen en önemli gelişme, dünyanın ekonomik ağırlık merkezinin yavaş yavaş Atlantik'ten Asya-Pasifik'e kaymasıdır. Son zamanlarda Asya-Pasifik bölgesinin, özellikle de Çin'in yükselişi ve bu yükselişin Batı'nın çıkarları için oluşturduğu “tehditler” dikkat çekmektedir (Carmody ve Owusu, 2007; Klare, 2008). “Çin tehdidinin” en görünür olduğu bölgelerin başında Afrika gelmektedir. Kıtadaki petrol üretiminin artışı, yeni rezervlerin keşfi ve İran Körfezi dışında petrol arzının çeşitlendirilmesine yönelik arayışlar, başta Çin olmak üzere birçok Batı-dışı devletin 2000'li yılların başından itibaren Afrika'ya daha fazla ilgi duymasına neden olmuştur. Hızlı ekonomik büyüme performansının beraberinde getirdiği doğal kaynak ve enerji ihtiyacına bağlı olarak 1993'te net petrol ihracatçısı haline gelen Çin, müteakip 10 yıl zarfında dünyanın en büyük ikinci petrol ithalatçısı konumuna terfi etmiştir. Ülkenin enerji talebindeki artışa bağlı olarak Çin-Afrika ticaretinde muazzam bir büyüme gerçekleşmiştir. Çin-Afrika ticaret hacmi, 1965 yılında 250 milyon dolar civarında iken 2013 yılında 210 milyar doları aşmıştır. Böylece Çin, Afrika'nın geleneksel ortakları olan ABD, Fransa ve İngiltere'yi geride bırakarak kıtanın en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir (Bayram, 2016b: 504).

Kıtanın ticarî eğilimleri hızla Çin lehine değişirken Çinli şirketler de Exxon-mobil ve Shell gibi çokuluslu şirketlerle rekabet edebilecek duruma gelmişlerdir (Monte, 2010: 12). Batılı şirketler karşısında Çin'in artan rekabet gücü ve kıtada Amerikan çıkarlarıyla bağdaşmayan ülkelerle işbirliği geliştirmesi, ABD'nin siyasî ve ekonomik hegemonyasına tehdit olarak algılanmış görünmektedir. ABD'nin Afrika Komutanlığı'nı (AFRICOM) kurması, Fransa'nın Mali'ye müdahalesi, Batı'daki kampanyalarda Çin'in Afrika politikasının hedef alınması temelde bu algının tezahürleridir. Batı ve Doğu dünyaları arasında Afrika üzerinden yürütülen ekonomi-

politik ve askerî rekabet, müdahil olunan iç savaşların hızla uluslararası bir soruna dönüşüp daha girift hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu durumu Sudan üzerinden örneklemek mümkündür. 1956'da İngiltere'den bağımsız olan Sudan, ilki Güney Sudan bölgesinde, diğeri Darfur bölgesinde olmak üzere iki büyük iç savaş tecrübe etmiştir. Sömürgeci dönemde atomize edilen sosyopolitik yapının bağımsızlık sonrasında hâkim Arap-Müslüman kimliği etrafında yeniden birleştirilmeye çalışılması, ülkeyi içinden çıkılmaz bir etnik mücadeleye sürüklemiştir. Bu temelde ortaya çıkan Güneyli isyan hareketinin güçlenmeye devam etmesinin en büyük nedenlerinden birisi ise yabancı aktörlerin müdahaleleridir. Bilhassa ABD ve İsrail'in Güneyli isyancıları desteklediği bilinmektedir (Bayram, 2016c; DeRouen ve Heo, 2007).

Güney Sudan ayrılıkçılığını etkileyen ekonomi-politik faktörlerin başında petrol kaynakları gelmektedir. İç savaş devam ederken bölgede petrol arama faaliyetleri yürüten ABD'li Chevron, 1974'te buradaki sahaların imtiyazını almıştır. Öngörüldüğü üzere bu dönemden sonra iç savaşın ana eksenini petrol kaynaklarının kontrolü ve petrol gelirlerinin adil dağılımı üzerine oturmuştur. İsyancıların Hartum hükümetiyle pazarlık konusunda ellerini sağlamlaştırmak adına petrol tesislerine saldırması, Chevron'un 1992'de Sudan'dan çekilmesine neden olmuştur. Chevron'dan sonra Kanadalı Talisman, Sudan'ın petrol sektörüne yatırım yapmak istemiş ancak bu dönemde Sudan Hükümeti'ne uluslararası yaptırımların gündeme gelmesi, ABD ile paralel bir siyasî çizgide olan Kanada Hükümeti'yle Talisman'ı karşı karşıya getirmiş ve Sudan'daki yatırımlarını geri çekmek zorunda bırakmıştır. Batılı şirketler çekilince Sudan petrol piyasasında giderek Çin, Hindistan ve Malezya menşeli şirketler üstünlük kurmuştur (Bayram, 2016c).

Çin'in inşa ettiği rafineri ve boru hatları sayesinde petrol gelirleri Sudan hazinesine girmeye başlamış; 1999-2000 döneminde Sudan ilk defa dış ticaret fazlası vermiş, ekonomisi yüzde 6 büyüme kaydetmiştir. Bu sayede yakalanan ekonomik istikrar, Körfez ülkeleri başta olmak üzere birçok Arap ve Asya ülkesinden sermaye akışını beraberinde getirmiştir. Ülkenin petrol üreticisi haline gelmesi, OPEC'te gözlemci statü elde etmesi ve Asyalı petrol şirketlerinin etki sahasına girmesi üzerine birçok ülke Sudan ile ilişkilerini gözden geçirmiştir. Fransa, Sudan'ın yanında olduğunu ilan etmiş, İngiltere tekrar büyükelçiliğini faal hale getirmiştir. ABD de 1996'dan bu yana kapalı olan büyükelçiliğini 2000 yılında tekrar açmış ve Sudanlı hükümet üyelerine getirdiği seyahat yasağını kaldırmıştır (Bayram, 2013).

2000'li yıllara gelindiğinde Güney Sudan Sorunu'nda çözüme yaklaşılmış ancak bu sefer de ülkenin batı bölgesi Darfur'da isyan hareketi patlak vermiştir. Darfur'daki doğal kaynaklar, direkt olarak isyancılar tarafından ele geçirilmeye çalışılmasa da iç savaşa müdahil olan aktörlerin eylemleri dolaylı olarak çatışma sürecini etkilemiştir. Sudan'ın uluslararası ekonomik izolasyonundan istifade ederek ülkenin petrol sektöründe etkinliğini artıran Çin, askerî anlaşmalarla Sudan'ın iç savaşta kullandığı silahları temin etmiştir. Çin'in Sudan'daki enerjipolitik çıkarları, Sudan Hükümeti'ne yönelik olarak gündeme gelen BM yaptırımlarının diplomatik düzeyle sınırlandırıl-

masına sebep olmuştur. Sudan Hükümeti ise Darfur'da isyancılara karşı kullandığı silahları büyük oranda petrol gelirleri sayesinde satın alabilmiş; ayrıca “düşman” küresel güçlerin siyasi ve ekonomik çıkarları gereği isyancıları destekledikleri gerekçesiyle buradaki isyana daha sert bir karşılık vermiştir. Diğer bir ifadeyle petrol, isyancıların kazanmamasını sağlama konusunda Sudan Hükümeti'ne bir gerekçe sunmuştur. İç savaşın fiili aktörleri olan isyancılar için de mücadelelerini sürdürme gerekçelerinden birisi petrol olmuştur. Petrol sayesinde hem mücadelelerini meşrulaştırmaya çalışmışlar hem de hükümetin sunduğu barış anlaşmalarını kabul etmemek için “petrol gelirinden pay almak” gibi gerekçeler öne sürmüşlerdir (Bayram, 2013).

Darfur'a ilişkin olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin ön ayak olduğu Çin karşıtı kampanyalar, buradaki olayların uluslararası medyadaki yansıtılış biçimi ve bu propagandanın topladığı destek Nijerya/Biafra'daki gibi reelpolitik bir boyut taşımıştır. Biafra'da İngiltere ve Fransa kendi enerjeopolitik çıkarları doğrultusunda iç savaşa taraf olurken Darfur Sorunu'nun uluslararasılaşmasında ABD ve Çin'in çatışan çıkarları rol oynamıştır. Darfur üzerinden yürütülen kampanyalarla, Çin'in Sudan gibi Amerikan çıkarlarıyla bağdaşmayan ülkelerle işbirliği geliştirerek ABD'nin Afrika'daki nüfuzuna tehdit oluşturması engellenmek istenmiş olabilir (Bayram, 2014). Buna rağmen Çin, Sudan'daki etkinliğini artırmaya devam etmiştir.

Sonuç

Enerji kaynaklarıyla bağlantılı iç savaşların biri yerel, diğeri küresel olmak üzere iki temel boyutu vardır. Enerji kaynakları yerelde daha ziyade kimlik politikalarını meşrulaştırmak için kullanılan bir araç olurken uluslararası arenada devletlerin siyasi, iktisadi ve askerî güçlerini artırma araçlardan biri olarak işlev görmektedir. Büyük Güçler'in enerji kaynakları bakımından zengin olan bölgelerdeki iç savaşlara müdahil olması, kendi enerji arz güvenliklerini sağlamanın yanı sıra rakip güçlerin hayat damarlarını tıkama stratejisiyle yakından ilgilidir. Bu stratejiye dayalı müdahaleleri “enerjeopolitik müdahale” olarak nitelendirmek mümkündür.

İç savaş-enerjeopolitik müdahale ilişkisi, dönemsel olarak üç rekabet kalıbı içerisinde açıklanabilir: Birincisi, dekolonizasyon sonrası dönemde Afrika üzerindeki nüfuzlarını devam ettirmeye çalışan İngiltere ile Fransa arasındaki rekabettir. Nijerya/Biafra örneğinde görüldüğü gibi, her iki devlet de enerjeopolitik çıkarları doğrultusunda buradaki iç savaşa müdahil olmuştur. İkincisi, Soğuk Savaş atmosferinde küresel nüfuz sahalarını genişletmeye çalışan ABD ve SSCB arasındaki rekabettir. Angola örneğinden anlaşıldığı üzere, bu rekabette ideolojik kamplaşmanın yoğunluğu kısmen enerjeopolitik çıkarları gölgelemiştir ancak bu gölgenin kalkmasıyla her iki cenahta pragmatist U-dönüşlerine şahit olunmuştur. Üçüncüsü, Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında yavaş yavaş gün yüzüne çıkmaya başlayan rekabettir. Sudan/Darfur örneğinde incelendiği üzere, son dönemde enerji arz ve ulaşım coğrafyaları üzerinde ABD'nin gerçekleştirdiği doğrudan ve dolaylı müdahalelerin temelinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin yükselişinden duyulan endişeler yatmaktadır.

Kaynakça

- Aissaoui, A. (2001). *Algeria: The Political Economy of Oil and Gas*. Oxford University Press.
- Alao, A. ve Olonisakin, F. (2001). *Economic Fragility and Political Fluidity: Explaining Natural Resources and Conflicts. Managing Armed Conflict in the 21th Century*. Londra: Frank Cass.
- Amin, S. (2004). *Liberal Virüs: Sürekli Savaş ve Dünyanın Amerikanlaştırılması*. Ankara: Maki.
- Arbatov, A. A. (1986). *Oil as a Factor in Strategic Policy and Action: Past and Present. Global Resources and International Conflict*. Oxford University Press.
- Arıboğan, D. Ü. ve Bilgin, M. (2009). *New Energy Order Politics Neopolitics: From Geopolitics to Enegeopolitics. Uluslararası İlişkiler*, 5 (20).
- Bach, D. (1980). *Le Général de Gaulle et la guerre civile au Nigeria. Revue Canadienne des Études Africaines*, 14 (2).
- Ballancie, J. ve de la Grange, A. (1999). *Mondes Rebelles: Guerres Civiles et Violences Politiques*. Paris: Michalon.
- Basedau, M. ve Wegenast, T. C. (2009). *Oil and Diamonds as Causes of Civil War in sub-Saharan Africa. Colombia Internacional*, 70.
- Bayram, M. (2016a), *Angola İç Savaşı'nın Ana Aktörleri ve Uluslararası Ramifikasyonları. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5 (15).
- Bayram, M. (2016b). *Afrika'da Artan Çin Nüfuzunun Çok Yönlü Sonuçları. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (28).
- Bayram, M. (2016c). *Sudan'ın Etnopolitik Sorunlarını Besleyen Faktörlerin Tarihsel Bir Analizi. Tarihin Peşinde: Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (16).
- Bayram, M. (2014). *Yerel ve Küresel Boyutlarıyla Darfur Sorunu. Dünya Siyasetinde Afrika 1. Ankara: Nobel*.
- Bayram, M. (2013). *Darfur Sorununun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kırşehir*.
- Birch, G. ve St. George, D. (1968). *Biafra: The Case for Independence. Britain-Biafra Association*.
- Buhaug, H. (2009). *Geography, Rebel Capability, and the Duration of Civil Conflict. Journal of Conflict Resolution*, 53 (4).
- Callinicos, A (2011, 30 Mayıs), "Emperyalizm teorisi günümüzü açıklıyor mu", <http://arsiv.marksist.org/teori/diger/3743-alex-callinicos-leninin-emperyalizm-teorisi-gunu-muzu-acikliyor-mu>, Erişim Tarihi: 07.11.2016.
- Carmody, P. R. ve Owusu, F. Y. (2007). *Competing Hegemons? Chinese versus American Geo-economic Strategies in Africa. Political Geography*, 26 (5).
- Childs, D. (2006). *Britain since 1945: A Political History*. New York: Taylor and Francis.
- Clergerie, J. L. (1994). *La Crise du Biafra*. Limoges: PUF.
- Collier, P. ve Hoeffler, A. (1998). *On the Economic Causes of Civil War. Oxford Economic Papers*, 50 (4).

- Collier, P. (2003). *The Market for Civil War*. Foreign Policy. Mayıs/Haziran.
- Copson, R. W. (1994). *Africa's Wars and Prospects for Peace*. New York: M. E. Sharpe.
- Demir, M. F. (2010). *Enerji Oyunu*. İstanbul: Ayrım.
- DeRouen, K. R. ve Heo, U. (2007). *Civil Wars of the World: Major Conflicts since World War II*. California: ABC-CLIO.
- Fountain, R. (2000, 3 Ocak). "Secret papers reveal Biafra intrigue", news.bbc.co.uk/2/hi/africa/589221.stm,
- Giritli, İ. (1978). *Kara Altın Kavgası: Petrol ve Politika*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Hanisch, R. (1970). *Bürgerkrieg in Afrika: Biafra und die inneren Konflikte eines Kontinents*. Berlin: Colloquium.
- Hobson, J. A. (2005). *Imperialism: A Study*. New York: Cosimo.
- Humphreys, M. (2005). Natural Resources, Conflict, and Conflict Resolution: Uncovering the Mechanisms. *Journal of Conflict Resolution*, 49 (4).
- Hyacint, C. (2008). Nigeria, Biafra and oil. *Socialist Standard*, No. 1246.
- James, W. M. (1992). *A Political History of the Civil War in Angola, 1974–1990*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Kaplan, R. (2014, 4 Nisan). The Geopolitics of Energy. *Forbes*, <http://www.forbes.com/sites/stratfor/>.
- Klare, M. (2008). *Rising Powers, Shrinking Planet: The New Geopolitics of Energy*. New York: Metropolitan Books.
- Klare, M. (2001). *Resource Wars: The Changing Landscape of Global Conflict*. New York: Henry Holt.
- Kozanoğlu, H. (2006). 21. Yüzyılın Sosyalizmi İçin: Hem Eşitlik Hem Özgürlük. İstanbul: İthaki.
- Le Billon, P. (2010). Oil And Armed Conflicts in Africa. *African Geographical Review*, 29 (1).
- Le Billon, P. ve Cervantes, A. (2009). Oil Prices, Scarcity and Geographies of War. *Annals of the Association of American Geographers*.
- Le Billon, P. (2004). The Geopolitical Economy of Resource Wars. *Geopolitics*, 9 (1).
- Le Billon, P. (2001). Angola's Political Economy of War: The Role of Oil and Diamonds, 1975–2000. *African Affairs*, 100 (398).
- Leapman, M. (1998). British Interests, Nigerian Tragedy. *The Independent*. 4 Ocak 1998.
- Lecours, A. (2000). Ethnonationalism in the West: A Theoretical Exploration. *Nationalism and Ethnic Politics*, 1 (6).
- Lenin, V. İ. (2003). *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. Eriş Yayınları.
- Lujala, P. (2008). Deadly Combat over Natural Resources: Gems, Petroleum, Drugs, and the Severity of Armed Civil Conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 53(1).
- Monte, J. B. (2010). China e África: A Política de Pequim para o Continente Africano. *Meridiano* 47, 116.

- Obi, C. (2008). Enter the Dragon? Chinese Oil Companies and Resistance in the Niger Delta. *Review of African Political Economy*, 35 (117).
- Pakenham, T. (1997). *The Boer War*. Londra: Weidenfield and Nicolson.
- Pamir, N. (2006). *Küresel Enerji Trendleri. Stratejik Öngörü 2023: Cumhuriyet'in Yüzüncü Yılında Türkiye ve Dünya*. Ankara: ASAM.
- Pegg, S. (2003). Globalization and Natural-Resource Conflicts. *Naval War College Review*, LVI (4).
- Roberts, J. P. (2003). *Glitter and Greed: The Secret World of the Diamond Empire*. New York: Disinformation.
- Ross, M. (2003). *Oil, Drugs and Diamonds: The Varying Roles of Natural Resources in Civil War*. Ed. Karen Ballentine ve Jake Sherman. *The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance*, Boulder: Lynne.
- Sharp, T. (2007). Resource Conflict in the Twenty-First Century. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 19.
- Shirbon, E. (2006). Dream of free Biafra revives in southeast Nigeria. Reuters. 7 Aralık 2006.
- Stremlau, J. (1977). *The International Politics of the Nigerian Civil War, 1967–1970*. Princeton University Press.
- Uwechue, R. (2004). *Reflections on the Nigerian Civil War: Facing the Future*. Victoria: Trafford Publishing.
- Uzokwe, A. O. (2003). Surviving in Biafra: The Story of the Nigerian Civil War. Lincoln: iUniverse.
- Wallensteen, P. ve Sollenberg, M. (2000). Armed Conflict, 1989-98. *Journal of Peace Research*, 37 (5).